

celotno besedilo. Mozaična pripovedna zgradba ustreza načelu cikličnega »kon-
denziranega romana«, saj je sestav manjših, zaokroženih enot, ki imajo vred-
nost »črtice«. Kar so v Nini »noči«, so v romanu S poti krajevne postaje ali
»potopisne« pripovedne enote, in kakor se tam osebe in pripetljaji nabirajo na
okvirno, glavno novelso zgodbo, tako tudi v tem romanu vstopajo in izsto-
pajo po vzgibih Fritzeve raztrgane duševnosti, obstajajo kot njegova soglasja
in nasprotja. Za zgradbo obeh romanov je zato značilna še tale skupna poteza:
razpoloženska kompozicijsko tvorna črta se lahko ukine, brž ko se avtorje-
ma zazdi, da sta usodo oseb predstavila dovolj izčrpno, ko torej logika in za-
okroženost celote ob nenadni ukinitvi estetsko več ničesar ne utrpita. Ukini-
tev besedila oziroma zgodbe omogoča taisti razpoloženski duševni tip, ki mo-
tivira tudi mozaičnost pripovedne zgradbe.

Romana pa se vidno ločita na treh ravneh: Stranske osebe se pojavljajo v
obeh sicer na način, da napravijo »vtis«, toda Izidor Cankar jih je vizualno in
duhovno bolj individualiziral kot Ivan Cankar. Izidor Cankar je glavno in stran-
ske osebe postavil v nazornejše, naturalistično določljivejše regionalne in mest-
ne prostore kot Ivan Cankar svoje. In tretji razloček: Razen v govoru glavne
osebe je Izidor Cankar ohranil klasično urejeni pripovedni stavek in dialog in
si le poredkoma dovolil impresionistične stilizme. Ivan Cankar pa je stavek in
vse izrazitejše stilizme pisal po načelu hipnosti ter zato ustvaril psihološko
in stilno enotnejšo, celovitejšo obliko impresionističnega romana kot Izidor
Cankar.

Ko iščemo v evropski literaturi impresionistični duševni tip, ki je krizni pro-
dukt meščanske družbe na prelomu stoletja in ki »izmučen« in »utrujen« pred
to družbo beži, ali pa duhovno razboljen številne vrednote relativizira, in ko
iščemo temu duševnemu tipu primerno kompozicijsko in stilno izvedbo, tedaj
lahko svobodno pokažemo tudi na slovenska romana Nina in S poti.

Zapiski, ocene in poročila

MONOGRAFIJA O ELEGIJI V SLOVENSKI LITERaturi

(Nadaljevanje in konec)

Z malo daljšim ekskurzom v območje na-
božne verzifikacije pa smo se dosledno
omejevali na tisto duhovno pesništvo, ki
so ga dokumentirano ali vsaj po določenih
pokazateljih sodeč ustvarjali duhovniki,
torej visoko izobraženi nosilci krščanske
vere in hkrati najbolj številna plast izo-
bražencev na Slovenskem. Potemtakem ne
gre za nikakršno »ljudsko pesništvo« (dasi
so nekatere takšne pesmi pozneje »ponaro-
dele«), marveč za pesmi v ljudskem jeziku
in za najširšo ljudsko rabo v perskem živ-

ljenju in pri različnih verskih obredih. Ker
so nam v veliki meri sporočene preko pi-
sanih in celo tiskanih virov, so pač bolj
predmet slovstvene zgodovine kakor folklo-
ristike. Tudi moramo reči, da predstavljajo
(žal, saj v njih le redko zasledimo umetel-
nost, še redkeje kakšno pesniško iskrico)
najvišjo plast ali vsaj eno od najvišjih pla-
sti (imamo tudi posamezne vzporedne pri-
mere posvetne verzifikacije) »umetnega«
slovenskega pesništva. Takšno duhovno
pesništvo na Slovenskem sega vsaj kakšni

dve stoletji dlje nazaj v preteklost od najstarejših zgoraj citiranih primerov in je tudi že v času reformacije (druga polovica 16. stol.) doseglo višjo oblikovalno stopnjo, vendar po doslej znanih virih problematike, kakršna nas na tem mestu zanima, tam ne zasledimo. Redek primer eshatološke teme v protestantski cerkveni pesmi predstavlja Ena lepa duhovna pejsen... Janža Schweigerja,²⁵ ki pa je vse prej kot elegična. Že njen začetek »Hvala Bogu, moj čas je tu...« kaže na poseben, optimističen način poslavljanja od sveta, ki preveča celotno pesem (v kolikor ni v svojem jedru zgolj suho katehetična) in ki je značilen za protestantizem v njegovem prvem obdobju: pripadnik nove cerkve je trdno preverjen, da je že njegova »pravovernost« in normalno izpolnjevanje verskih dolžnosti dovolj velika zasluga, da lahko zanjo pričakuje blagohotno naklonjenost pri božji sodbi v onostranstvu. Seveda pa so se razmere tudi v protestantski cerkvi kasneje spreminjale. V slovenskih protestantskih občinah, ki so se v Prekmurju ohranile v naš čas, je nastajalo bogato slovstvo v domačem jeziku, na katerega je močno vplivalo pietistično gibanje. Tako je tam nastal bogat repertoar pesmi, ki so jih peli ob mrtvaških odrih in na pogrebih in ki se je zanje uveljavila oznaka »mrtvečne pesmi«.²⁶ Žal so te pesmi (kakor prekmurske pesmi v celoti) premalo dostopne in še skoraj nič znanstveno obdelane, tako da je na tem mestu nemogoče dati o njih kaj več kakor bežno opozorilo.

V cerkveni verzifikaciji osrednjih slovenskih pokrajin pa se je eshatološka tematika, povezana z motiviko minljivosti in ničevosti posvetnega prav razmahnila šele v postreformacijski katoliški dobi in je v tesni zvezi s prodiranjem baročne struje v slovenski kulturni prostor. Uveljavlja pa se v širokem vsebinsko oblikovalnem razponu pesmi, ki jih preprosto ne moremo stlačiti v en sam predal. Na eni skrajni točki se eshatološka tematika pojavlja v izrazito katehetični podobi, in sicer v cerkvenih pesmaricah, ki hočejo po daljnem protestantskem zgledu in po novih navodilih cerkvenih oblasti podati predvsem krščanski nauk v verzificirani, ljudskemu petju namenjeni obliki. Med takšnimi katoliškimi pesmaricami so najbolj dosledno vsebovane katehetične pesmi o »človekovih štirih poslednjih rečeh« v pesmarici jezuita Primoža Lavrenčiča Misionske katoliš karšanske pejsme (Clc. 1752).²⁷ Drugi pol upesnjevanja te tematike, ki se nagiba vse bolj v prevladovanje motivov minljivosti in niče-

vosti sveta in ki ima bolj moralistično pridigarski kakor katehetični značaj, pa najdemo pretežno v rokopisnih pesmaricah in posameznih zapiskih. Tu šele zasledimo elegijske prvine. Kakor smo videli, je s tega stališča najbolj zanimiva Paglovčeva rokopisna pesmarica. Ta pridigarsko moralistični pol nabožne verzifikacije z označeno tematiko imenuje teologi s svojega stališča »spokorne« pesmi, kadar je v njih še prisotna katehetična discipliniranost, pač zaradi njihovega resnobnega poziva k pokori; v širši, manj idejno disciplinirani obliki, v katero sodijo tudi moralistični zgledi (exempla), pa jih označujejo za »spodbudne« pesmi, ker bolj spodbujajo (pač po moči svoje prepričljivosti) k spremembi odnosa do življenja.²⁸ To najbolj poljudno vejo versko moralistične verzifikacije je od druge polovice 18. stoletja vzela v zakup takrat močno uveljavljajoča se plast laičnih verzifikatorjev na nižjem izobrazbenem nivoju, ki jih navadno označujemo »šolmaštre«. To so bili izmed cerkvenikov in organistov rekrutirajoča se plast trških in podeželskih osnovnošolskih učiteljev, ki so kakšno stoletje in ponekod še dlje družili v svoji dejavnosti vse tri poklice. Primerna glasbena izšolanost, ki je predstavljala spčetka najtrdnješi del njihove izobrazbe, jim je omogočala lastno komponiranje ali vsaj bolj pester izbor melodij, kakor je bilo to dotlej v navadi, hkrati s tem pa tudi večjo oblikovno raznolikost pesniških izdelkov; skromna drugačna izobrazba pa je bila vzrok idejni plitvosti in vsebinski neinventivnosti njihove verzifikacije. Posledica je bila poživitev oblike in poplitvenje, pogosto ceneno banaliziranje vsebine in ohlapna dolgoveznost kompozicije. »Šolmaštri« so stavili svoje bolj ali manj razvite verzifikatorske sposobnosti v službo dvojim »kulturnim« interesom: po eni plati so od duhovščine prevzeli poljudnejši del nabožne verzifikacije (predvsem z izjemo prave cerkvene pesmi, zlasti katehetične), jo dalje razvijali in po svoje izpopolnjevali, po drugi strani

²⁵ Ta celi katehismus, eni psalmi... Wittemberg 1584, str. 258—265. Delni ponatis v Slovenski protestantski pisci (ur. M. Rupel), Lj. 1934, str. 246—247 (2. izd., Lj. 1966, str. 380—382), in v Reformacijsko slovstvo, Izbrano delo (ur. J. Pogačnik), Lj. 1971 (Naša beseda), str. 258—260.

²⁶ Posebna pesmarica s tem naslovom, ki jo je pripravil Stefan Sijarto, je izšla 1796 v Szombothelyu.

²⁷ Marijan Smolik, Odmev verskih resnic in kontroler v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja, (disertacija), Lj. 1963 (cikl.), str. 207—212.

²⁸ Prim. uporabo terminov v M. Smolik, o. c., zlasti na str. 1—68.

pa so morali streči družabnim potrebam srenje, od katere so bili gmotno odvisni. V drugem primeru so komponirali pretežno lahkotne pesmice, neredko tudi grobo »naturalistične«, s čimer so bili ohranjevalci poznobaročnega standarda, na področju nabožne verzifikacije pa je bila njihova domena prav »spodbudna« pesem. Najboljši poznavalec slovenske nabožne verzifikacije med teologi Marijan Smolik označuje vsebino več rokopisnih pesmaric takšnega »šolmaštra« Jožefa Ambrožiča, ki so nastajale v zadnjih treh desetletjih 18. stoletja, med drugim takole: »Zelo veliko je *spodbudnih* pesmi, v katerih vabi romarje, naj se spreobrnejo po zgledu tistega, čigar zgodbo jim pripoveduje, ali pa ob misli na poslednje reči, ki jih čakajo po smrti.«²⁹ Takšne »šolmaštrske« verzifikacije ne moremo prištevati k »umetni«, že zaradi nizke oblikovalne kulture ne, prav tako pa tudi ne k »ljudski« pesmi, saj jih ni pela srenja vernikov, pač pa šolmašter — organist s kora kot nekakšno peto pridigo; sestavljalci so jih navadno zapisovali in iz svojih rokopisnih pesmaric posredovali tudi kolegom z manjšo pesniško nadarjenostjo ali brez nje, da so jih na enak način posredovali v svojem delovnem okolju. Takšni vrsti verzifikacije najbolje ustreza češkoslovaška oznaka »polljudska«. Res pa je, da so nekatere izmed »šolmaštrskih« pesmi »ponarodele«, se pač priljubile širokemu krogu poslušalstva, ki jih je povzelo, prepevalo in preoblikovalo po zakonitostih ljudske ustne tradicije; takšnega izvora so tudi tiste »elegične« pesmi, na katere opozarja Scherber v svoji knjigi. Enako pot in iz istega vira so prešla tudi »slovesa«, ki so tipična »šolmaštrska« oblika verzifikacije. Na tem dejstvu je tudi dovolj jasen poudarek v študiji Zmage Kumrove, ki jo Scherber navaja med literaturo. Kumrova namreč povzema po Štreklju, da »je bil avtor takih sloves navadno spreten verzifikator v osebi organista, ki je bil v starih časih hkrati tudi učitelj, 'školnik'. Štrekelj piše, da je ponekod za vsako kitico dobil po groš. Kajpak je potem pesem kolikor mogoče raztegnil, čeprav na škodo vsebine. Tudi nekateri kranjski šolmaštri, kot je bil recimo Matevž Kračman, so skladali taka slovesa.«³⁰ Pri tem pa ni še dovolj pojasnjeno vprašanje, ali so takšna slovesa skladali samo za primere nenavadnih ali nasilnih smrti, ali pa so se le takšna slovesa razširila in »ponarodela«. Tako se nam pokaže tisto, kar je kot elegične prvine ali elegični ton razbral Scherber v slovenski ljudski pesmi, deloma kot dediščina umetne

duhovne verzifikacije, deloma kot produkt tesno s cerkvijo povezanega polljudskega pismenstva, prave ljudske tvornosti tu ni zastopane. Elegično barvanje bi v pesmih, ki niso samo »ljudske« v folklorističnem smislu, ampak tudi ljudskega izvora, iskali kvečjemu med pesmimi fantov, ki so jih na silo rekrutirali v dolgoletno vojaško službo, in v poslovnih pesmih deklet, ki so jih ti fantje zapuščali. Zanimivo je tudi dejstvo, da je elegično pesništvo izjemno pri bukovnikih, to je pismenih in slovstveno tvornih kmetih in vaških obrtnikih, ki so imeli pomembno kulturno vlogo zlasti na Koroškem na prehodu iz 18. v 19. stoletje. Izjemno redek primer bukovniške elegije je našel Scherber v Andreašovi pesmi Praznost sveta (str. 62). To je razumljivo, saj je bil koroški ljudski pesnik Miha Andreaš stalen cerkveni pevec v domači farni cerkvi.³¹ V primerih Štajercev Ureka in Straška (str. 60—61) pa se je Scherber zmotil, ker to nista bila nikakršna duhovnika. Jakob Strašek (1796—1830) je bil duhovnik, vendar ni zaradi bolehnosti in zgodnje smrti prišel dlje od kaplana,³² Andrej Urek pa je umrl 1855 kot župnik in dekan v Škalah pri Velenju.³³ Oba sodita v krog Slomškovih verzifikatorskih sodelavcev iz vrst štajerske duhovščine, kakor nekoliko mlajši Valentin Orožen, ki ga Scherber šteje med umetne verzifikatorje, pri čemer pravilno ugotavlja, da je bil s svojimi pesmimi blizu ljudskemu pesništvu (str. 99).

Z drugim poglavjem se začenja osrednja problematika Scherberjeve knjige — analiza slovenske (umetne) elegije. Naslov tega poglavja je Slovenska elegija v 18. stoletju, pravi predmet razprave pa elegije v prvem slovenskem pesniškem zborniku Pisanice, torej pesmi, ki so nastajale v sedemdesetih letih 18. stoletja. Scherber je eden redkih literarnih zgodovinarjev, ki se te problematike loteva brez estetskih predsodkov. Vsekakor je k temu pripomoglo tudi dejstvo, da avtor ni Slovenec in da se za to ne sramuje vsakršnega slovenske-

²⁹ M. Smolik, o. c., str. 38.

³⁰ Zmaga Kumer, Štajerska slovesa in njih mesto v evropski ljudski poeziji, Svet med Muro in Dravo, Mrb. 1968, str. 115.

³¹ »... imel je izredno tenko muzikalično uho, pa tudi dober pevski glas in je zato deloval kot cerkveni pevec.« (Matija Ahacel, Vorrede, Pesme po Koroškem inu Štajerskem znane, Clc. 1833, str. XIV.)

³² Prim. SBL III, str. 498.

³³ Fran Kovačič, Slomškova pisma, AZN I, Mrb. 1930—1932, str. 159, 200. *Isti*, Služabnik božji Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski, Celje 1934, str. 82.

ga pesništva, s katerim ne moremo tekmovali v evropskem merilu, in je tudi drugače zunaj podedovanih sodb in predsodkov. Kratkemu historiatu zbornika in popisu sodelavcev, pri čemer je nova domneva, da bi vzrok za redke ohranjene izvode utegnili biti majhna naklada (str. 32, op. 3), in omembi Šlebingerjeve študije iz leta 1906, ki predstavlja še vedno edini temeljitejši pretres pisaniškega pesništva, dodaja Scherber svojo sintetično sodbo o Pisaničah, ki se bistveno razlikuje od ustaljenega vrednotenja slovenske literarne zgodovine in je tudi do njega polemično naravnana:

»Poskušalo se jih je, pač iz nekakšnega napačno razumljenega občutka sramu, glede na »nizko kvaliteto« prispevkov, molče obiti oz. jih odpraviti le z nekaj besedami kot psevdoklasicistične, psevdobaročne, zapoznelo baročne in podobno. Pri takem stanju slovenskega knjižnega jezika kakega boljšega uspeha sploh ne bi mogli pričakovati. Tudi ne bi smeli podcenjevati pomena 'Pisanic' kot združevalnega in spodbujevalnega začetka. V zadnjem času je poskušal *Pogačnik* na več načinov pritegniti almanah 'Pisanice' v svoje raziskave, ne da bi s svojimi izsledki relativiziral poprejšnje vrednotenje.

Almanah 'Pisanice' zrcali v svojih prispevkih, v njihovem stilu in tematiki, mnogovrstne duhovne in literarne tokove tistega časa. Poleg odsefov starejšega časa, kakršni so bukolične teme, anakreontika z vojaškimi pesmimi in prevod Šlezijca G. B. *Hankeja*, ne moremo prezreti vidnih znakov novega časa: *Bürgerjevo* Lenoro so brali 'pretreseni'; *Denisov* bardski ton so posnemali z navdušenjem. Prav *Denis* je s svojim, polnim globokega spoštovanja do avstrijske cesarske hiše, vendar razsvetljenskim stališčem najbolj ustrezal naravnosti avtorjev almanaha 'Pisanice'« (Str. 33.)

Po tej uvodni ugotovitvi o pisaniškem pesništvu, razpetem med preživelo preteklostjo in najbolj svežimi sodobnimi vplivi ter utesnjenem zaradi pesniško neizoblikovanega knjižnega jezika, prehaja Scherber na pretres pisaniških pesmi glede na njihovo vrstno pripadnost elegiji. Izbor, ki deloma ali v celoti ustreza njegovim kriterijem, zastavljenim v uvodnem poglavju, obsega šest Devovih (Novu lejtu; Krajnske Modric žalovanje čez tu predolgu gorideržanje svojega Belina v Laških deželah; Mile pogovor med Dunavo inu Savo pod Belem gradam od smerte Marije Te-

rezije svitle cesarice itdr.; Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore; Na novega lejta dan: v lejtu 1782; Na kratksto človeškega življenja), dve Vodnikovi (Mila pesm pejta P. Marku A. D. za odhodno, kader je v lejtu 1775 iz Lublane na Dunej šli; Krajnske Modrine žalovanje nad smertjo Marije Terezije premudre cesarice itdr.), edino Miheličevo (Mila pesm, katiro je J. M. k hvallih teh pregovorov pejl) in edino Nagličevo pesem (Nečemernost tega svejta). Po podrobni metrični, stilistični in motivni analizi je prišel Scherber do zaključka, da so v pisaniški verzifikaciji zastopane vse poglavitne teme in oblike elegijske vrste z izjemo ljubezenske elegije (str. 48). Izvajanja v tem poglavju so zgledno izpeljana, njihovi rezultati so temeljne znanstvene ugotovitve o verzifikaciji našega prvega pesniškega zbornika. Vprašljiva je le trditve o Vodnikovi Mili pesmi: »Letnica 1775 v naslovu nam dovoljuje zaključek, da imamo opraviti z najstarejšo elegijo in pač tudi s prvo, ki nosi slovensko ime za to vrsto.« (Str. 37.) Po vsej verjetnosti je namreč Miheličevo pesem z enakim naslovom, objavljena prav tako v prvem snopiču zbornika, nastala pred Vodnikovo; Miheličeva panegirična pesem, naslovljena mentorju Pohlínu, je prejela tudi še bolj panegiričen Pohlínov odgovor v heksametrih, ki je natisnjen tik za njo, kar dopušča domnevo, da sta obe pesmi nastali v času neposrednega Miheličevega sodelovanja s Pohlínom, torej pred njegovim odhodom na Dunaj, ki je dal povod Vodnikovemu propemtikonu (tudi zaporedje pesmi v prvem zvezku Pisanic bi podpiralo to domnevo). Potemtakem bi bila prva slovenska elegija, ki nosi slovensko ime vrste »mila pesem«, Miheličeva, dasi se v nji ta naslov nanaša zgolj na njeno obliko, elegični distih (pod vplivom neolatinskega pesništva). Po tem formalnem kriteriju in brez določne oznake v naslovu pa bi v elegijski vrsti pri nas zaslužili prvenstvo trije distihi, ki pozivajo k učenju krščanskega nauka; objavljeni so pod naslovom Božjim inu S. Katoške Karščanske Matere Cerke pokornim otročiom v slovenskem katoliškem katekizmu iz leta 1615, katerega je po vsej verjetnosti napisal jezuit Janez Čandik, ki je pač avtor tudi teh distihov.⁵⁴

Tretje poglavje Scherberjeve knjige obravnava elegijo v prvih treh desetletjih 19. stoletja. Ker v tem času skoroda ni zasledil elegij na osrednjem slovenskem ozem-

⁵⁴ Mirko Rupeš, Slovenski katekizem iz leta 1615, SR XII (1959/60), str. 112.

lju, je naslovil poglavje Elegija v obrob-
nih pokrajinah Štajerski, Koroški in Pri-
morski. Tudi tu z enako skrbnostjo anali-
zira posamezne elegije pri različnih pesni-
kih in verzifikatorjih tega obdobja, na kon-
cu pa se še strnjeno pomudi ob stilu in te-
matiki teh pesmi. Zaključena karakteristi-
ka v primerjavi s prejšnjim obdobjem je
taka: »V primerjavi s pisaniškimi elegija-
mi so postale zdaj povsem jasno zaznav-
ne bolj tiste značilnosti elegije kot lite-
rarne vrste, ki so kakorkoli povezane s
tematsko-motivno strukturo. Oblikovni
vrstni kriteriji, se zdi, da stopajo nasprot-
no bolj v ozadje« (Str. 70.) Žal je Scher-
ber iz tega poglavja izločil tiste redke ver-
zifikatorje iz osrednjega slovenskega o-
zemlja, ki so pisali tudi elegije že pred po-
javom Krajnske čbelice in ki jih obravnava
v posebnem razdelku četrtega poglavja
(str. 80—81). Ti avtorji po eni strani ne bi
izstopali iz značilnosti časa, kakršne je iz
štajerskih, koroških in primorskih elegij
razbral Scherber in kar že kažejo trije pri-
merki, ki jih obravnava na navedenem
drugem mestu, po drugi strani pa bi zna-
čilno dopolnili podobo dobe. Proti koncu
drugega desetletja in v dvajsetih letih je
namreč ob Metelkovih predavanjih iz slo-
venskega jezika na ljubljanski teologiji, ki
so zajemala tudi vprašanja poetike, nastala
nekakšna pesniška šola, o čemer govori
tudi Scherber (str. 18 in 80). Ta šola pa se
vse bolj kaže kot sam na sebi zanimiv,
značilen in pomemben pojav in ne kot ne-
posredna predhodnica Krajnske čbelice,
dasi so nekateri njeni predstavniki zašli
med sodelavce našega drugega pesniškega
almanaha. Tudi elegija je bila v tej »Me-
telkovi šoli« bolje zastopana, kakor bi se
dalo soditi po treh primerih, ki jih anali-
zira Scherber. Seveda pa v tem ni pomanj-
kljivost njegove razprave, ker gre za ro-
kopise, ki jih bo deloma celo treba na no-
vo poiskati, če so sploh še ohranjeni. Za-
nimiva bi bila v tem pogledu predvsem
»Metelkova antologija«, nekakšna pesni-
ška čitanka za šolsko rabo, sestavljena do
polovice iz Vodnikovih izbranih pesmi,
v drugi polovici pa iz pesmi Metelkovih
učencev, ki jih je učitelj pred vpisom v
zvezek skrbno jezikovno pilil³⁵. Naslovi
nekaterih teh pesmi (Pesem per grobu,
Minljivost) kažejo na pripadnost elegijski
vrsti.

Tudi neka trditev v tretjem poglavju
Scherberjeve knjige terja drobno korektu-
ro. Po metričnem pretresu slovenskih ele-
gij tega obdobja prihaja Scherber do po-
membne ugotovitve, da je elegični distih,

ki je bil v Pisanicah še pomemben krite-
rij za ugotavljanje vrste, zdaj popolnoma
izginil iz elegije, da pa »lahko rečemo, če-
tudi s pridržkom, da je najbolj uporabljani
tip slovenske elegije na začetku 19. sto-
letja oblika štiriktaktnega troheja z izmenja-
vajočo se žensko in moško prestopno ri-
mo« (str. 68). Trditev je že poprej statistič-
no podprl: »Trohejski verz s štirimi na-
glasnimi mesti³⁶, ki ga je že na koncu
18. stoletja uvedel v slovensko pesništvo
Valentin Vodnik, postane zdaj prevladujo-
či verz elegije (11 od 20 elegij).« (Str. 67.)
Sporna ni Scherberjeva ugotovitev o po-
gostnosti stivrvrstične trohejske kitice z iz-
menično uporabo polnoštevilnih osemzlož-
nih in nepolnoštevilnih sedemzložnih ver-
zov, žensko in moško prestopno rimanih, v
slovenski elegiji tega in še poznejšega ča-
sa, marveč vrinjeni stavek v zadnjem ci-
tatu o prvem pojavu te kritice v sloven-
skem pesništvu. V opombi k temu stavku
Scherber navaja Vodnikovo pesem Veršac
»iz leta 1796« za prvo takšno pesem in se
pri tem sklicuje na neko opombo v Slod-
njakovi monografiji o Prešernu. Tu je
Slodnjak ob oznaki pesmi Strunam zapisal
tudi trditev, da je Prešeren »uporabil naj-
brž hote nekatere elemente pesniških igrač,
ki so jih zložili njegovi predniki in sodob-
niki v isti meri«³⁷. Opomba, ki naj pojas-
njuje to trditev, pa slove: »V tej obliki
je zložil Vodnik pesem o lepoti slovenske-
ga planinskega sveta Vršac in nekaj bas-
ni. Urban Jarnik pa je zapel v njej ljube-
zensko elegijo Damon na Melito, ki je bila
drugič natisnjena celo v Čbelici (1832). V
almanahu so se v njej poskušali razni av-
torji, najpogosteje Kastelic.«³⁸ Iz navede-
nega vidimo, da pri Slodnjaku ni nikakršne
opore za Scherberjevo trditev, saj je na
drugem mestu dokaj točno označil histo-
riat. takšne trohejske štirivrstičnice v slo-
venski literaturi: »Ta kitica, najbrž dedi-
ščina srednjeveške viteške ali cerkvene
poezije, je sploh značilna za naše koroško
in štajersko pesništvo v prvi desetletjih 19.
stoletja, medtem ko se zdi, da je na Kranj-

³⁵ Evgen Lampe, *Metelkova antologija*, DiS XX (1907), str. 186—188, 236—237.

³⁶ Scherber uporablja termin »der vierhebige Trochäus«. Nemci so v svoji znanosti o verzu uveljavili za oznako naglasnih mest v metrični shemi izraz »die Hebung« (po gr. arsis = dvig), za oznako ne-naglasnih mest pa termin »die Senkung« (po gr. thesis = spust). Slovenska literarna veđa tovrstne terminologije ni uveljavila, zato prevajam to mesto Scherberjevega teksta svobodno in našemu označevanju ustrežneje.

³⁷ Anton Slodnjak, *Prešernovo življenje*, Lj. 1964, str. 130.

³⁸ *Ibid.*, str. 308, op. 122.

skem živela tedaj manj intenzivno, dasi je v kranjskem nabožnem pesništvu krepko živela že od prve polovice 18. stoletja. Andreaš je zložil v njej 1793 žalostinko ob smrti Ludvika XVI. in Marije Antoinette³⁹ Torej je trohejska štirivrstična kitica dosti starejša, kakor je Scherber napačno sklepal iz navedenega mesta v Slodnjakovi Prešernovi biografiji, od koder je tudi navedel napačno stran in številko opombe. Starejša pa je tudi od Slodnjakovih resničnih datiranj, saj jo zasledimo že primerno zastopano v kalobškem rokopisu iz sredine 17. stoletja, morda pa je zašla k nam že v poznem srednjem veku z delnim ali popolnim prevodom himne Pange lingua gloriosi... Venancija Fortunata⁴⁰, ki je spesnena v šestvrstični kitici podobnega sestava. Tudi podaki o nastanku Vodnikove pesmi Veršac v letu 1796 so sporni⁴¹; prva objavljena Vodnikova pesem v obravnavani trohejski štirivrstični kitici je basen Kos inu Brezen v Mali pratiki za leto 1798⁴², poprej pa jo je Vodnik dopolnjeno s po dvema zaporedno rimanima nepolnoštevilnima sedemzložnima verzoma, torej v šestvrstični kitici uporabil že v šaljivo poučni pripovedni pesmi Klek, objavljeni v tretjem zvezku Pisanic za leto 1781.

S posebno analitično natančnostjo je obdelano tudi romantično obdobje v razvoju slovenske elegije, predmet četrtega poglavja Scherberjeve knjige. Poglavje, v katerem je osrednja pozornost posvečena Francetu Prešernu in slovenskemu obdobju pesniškega razvoja Stanka Vraza, je nepretenciozno naslovljeno Elegija dvajsetih in tridesetih let. V zaključku poglavja prihaja Scherber do zanimive ugotovitve velikega Vrazovega pomena v elegijskem pesništvu na Slovenskem: »Od približno 75 elegij, ki so nastale v obravnavanem obdobju, izvira skoraj polovica od Stanka Vraza. Prav on je tudi napisal večino elegij v elegičnem distihu. V 17 od 34 elegij (ciklji so računani vsakokrat za eno elegijo) se je poslužil te mere. Pri drugih avtorjih tega časa pa jih je nasprotno v tej meri komaj kaj več kot 10 0/0.« (Str. 100.) Ob ponovnem oživljanju elegičnega distiha kot elegijske mere Scherber ugotavlja za to obdobje še vedno veliko frekvenco štirivrstične trohejske kitice, tako značilne za predhodno dobo. Ob tej splošni podobi pa poudarja pomen številčno bolj redkih, a po kvaliteti vidno izstopajočih Prešernovih elegij: »Najbolj trajno pa je deloval na stil časa vendarle primer Prešerna. Cesar ne moremo še vidneje zaslediti v 'Krajnski Čbelici', kar se skoraj še ni dotaknilo Stan-

ka Vraza, je sugestija, ki je izšla iz Prešernovega pesništva in ki se je najvidneje uveljavila v naslednjih generacijah petdesetih in šestdesetih let. Najmočnejše je opazen njegov vpliv v sintaksi in besednem zakladu.« (Str. 100—101.)

Peto poglavje Scherberjeve knjige z naslovom Slovenska elegija petdesetih in šestdesetih let ne nadaljuje več nadrobne analitične poti poprejšnjih poglavij, ker v njem avtor obravnava povprečne pesniške pojave danega časa. V sintetičnih poglavjih z dovolj bogatim in prepričljivim navajanjem zgledov obravnava Scherber metrično strukturo, stil in tematsko strukturo elegij tega obdobja. Ugotavlja še vedno prevladovanje štiristopnega troheja v metričnih shemah, močne vplive ljudskega pesništva v stilu in prvič epicedium kot prevladujočo tematološko obliko slovenske elegije.

Šesto in zadnje poglavje zajema pesnike Frana Levstika, Simona Jenka in Josipa Stritarja, ki jih je deloma kot pesniške izjeme izdvojil iz povprečnega pesništva, obravnavanega v petem poglavju, deloma pa predstavljajo (Stritar) elegijo v sedemdesetih letih 19. stoletja. Tu je metoda spet analitična, Scherber karakterizira elegijo za elegijo, od teh individualnih karakteristik pa se več ne spušča v posplošujoče, statistično dokumentirane zaključke.

V zaključku kratko povzema ugotovitve prejšnjih poglavij v razvojno shemo elegične vrste v slovenski literaturi: »Če naj na koncu poskusimo označiti v kratki črti zgodovino elegije v teh sto letih, lahko nekako doženemo naslednjih pet stopenj:

1. Pisaniške elegije so še daljnosežno zaznamovane s klasicizmom. V njih pa vendar že najdemo številne slogovne prvine sentimentalistične elegije.
2. Sentimentalistična ali (s pridržkom) predromantična elegija prehaja skoraj brez zarez v
3. romantično elegijo z najpomembnejšima zastopnikoma Prešernom in Vrazom.

³⁹ A. Slodnjak, Pesniška usoda Janeza Nepomuka Primca in Urbana Jarnika, Razprave SAZU II. razr. VII, str. 21 oz. 17, op. 21.

⁴⁰ Jože Rajhman, »Plemenito drevo«, JIS XX (1974/75), str. 144.

⁴¹ Janko Kos, Vodnikov Vršac in opisna poezija narave, SR XXI (1973), str. 389—412, zlasti str. 394.

⁴² Alfonz Gspan, Vodnikova Mala pratika za leto 1798, SR I (1948), str. 276—280, zlasti str. 279.

4. Literarna vrsta se osamosvoji v letih od nekako 1850 do 1870. Tudi tu ostaja elegija še slogovno zaznamovana z zgledi sentimentalizma in *prešernovske* romantike. Komaj da se razvije kaka nova, stilistično in genološko relevantna značilnost. Te elegije imajo skoraj izključno funkcijo uporabnostnega in priložnostnega pesništva.

5. Elegija pri *Levstiku*, *Jenku* in *Stritarju* je del ponovnega osmišljanja slovenske lirike. Je skoraj izključno zaznamovana s *Stritarjevim* poskusom ponovne oživitve distiha na formalni ravni in navezanja na svetobolje in narodnostno problematiko na vsebinski ravni.« (Str. 119.)

Drugi del zaključnega poglavja Scherberjeve knjige vsebuje poskus odgovora na neko vzporedno problematiko, ki jo je nakazal že v uvodu in se ob njej podrobneje pomudil vsaj pri Prešernu. Gre za vprašanje lirskega značaja slovenske literature, ki se v slovenistični publicistiki pogosto pojavlja, in še posebej tipološke oznake »tragični elegizem« kot bistvene karakteristike slovenskega pesništva⁴³. Scherberjeva zaključna sodba o tem problemu je takšna: »Vzročno povezovanje nacionalne bolečine in literarne 'elegičnosti', kar v Sloveniji radi poskušajo, gradivo, obravnavano v pričujočem delu, komajda dopušča. Res da povezuje neko, v zadnjem poglavju znatnejše število elegij tožbo o zaničevanju, ki ga doživlja vse slovensko in slovensko v svetu, z elegičnimi motivi (*Prešeren*, *Vraz*, *Cegnar*, *Stritar* idr.), vendar so ti primeri le poseben tip poleg številnih drugih tipov slovenske elegije. 'Elegičnost' ostaja v večini primerov zgolj temeljna naravnost, popolnoma povezana z individualno usodo avtorjev. Šele v zadnji od zgoraj predlaganih stopenj doseže ta naravnost nadoseben pomen.« (Str. 119.) Ti Scherberjevi zaključki so nedvomno za izbran časovni izsek in glede na obravnavano gradivo pravilni in utemeljeni. Kljub temu pa ne demantirajo oznak, proti katerim so naravnani. Že ugotovitev, da se »elegičnost« kot osebnostna značilnost kaže prav pri najbolj formiranih pesniških osebnostih (zlasti pri Prešernu in *Vrazu*), čemur moremo dodati še karakteristiko Gregorčičevega pesništva, ki jo je dal Scherber mimogrede v uvodu, češ da je Gregorčič »zgleden primer« pesnika, »pri katerem je 'elegično' temeljna poteza vse njegove lirike, vendar pa se ne bi mogla nobena njegova pesem smiselno uporabiti za zgled elegije kot literarne vrste« (str. 10), priča, da je le nekaj

na hipotezi o »elegičnosti« slovenske poezije (ne pa verzifikatorstva). Pomembno je tudi dejstvo, da se slovenska poezija razmahne v širino šele v našem stoletju, ki pa ni bilo več predmet Scherberjevih raziskav.

Končno Scherber še ugotavlja, da je številčna zastopanost elegije, posebej še mnogovrstnost njenih tipov in nians, presegla njegova izhodiščna pričakovanja.

Doslej smo se ob prikazovanju Scherberjeve knjige mestoma dlje ali bolj nakratko zaustavljali le ob njenih pomanjkljivostih. Pravzaprav ne gre za prave pomanjkljivosti, ker jih je večino povzročilo dosedanje stanje slovenističnih literarnozgodovinskih raziskav ter pomanjkljive ali zastarele informacije v pomožni literaturi, na katero se je nemški slovenist lahko oprl. Tu in tam pa je šlo tudi za piščeve prenačljive sklepe ali stvarne napake. Zadnjim bi morali dodati zaradi popolnosti še nekaj drobnih spodrseljavev, kakor je prištevanje Jenka, Mandelca, Trdine in Levca k staroslovencem (str. 1, op. 2), napačni smrtni letnici pri Japlju (str. 28) in Arliču (str. 89)⁴⁴; mera Levstikove pesmi Prešerna grobohod ni jamska, marveč daktilska⁴⁵, včasih z anakruzo (str. 113), prav tako ni jamska mera Levstikove elegije Na Gorenjskem, temveč je vse-skozi amfibraška (str. 114–115). Nekaj napak je tudi v navajanju letnikov in strani v opombah.

Po drugi strani pa je treba poudariti velik pomen Scherberjeve knjige v celoti kakor tudi njene posamezne izsledke in pomembna opozorila. Kljub vsemu, kar smo o slovenističnih prizadevanjih po teoretično zgodovinski obravnavi literarnih zvrsti, vrst in žanrov povedali na začetku pričujočih marginalij, vnaša Scherberjeva knjiga v slovensko literarno vedo novost, ki je vredna vse pozornosti in posnemanja. Pravzaprav je Scherberjeva metoda organsko izšla iz stoletnih podobnih raz-

⁴³ Oznako je Scherber povzel iz predavanja Borisa *Paternuja* Razvoj in tipologija slovenske književnosti, JIS XI (1966), str. 246–252. Tudi v knjigi B. *Paternu*, Pogledi na slovensko književnost I, Lj. 1974, str. 5–21.

⁴⁴ V SBL I, str. 15 je izpadla letnica smrti 1879 in Scherber pravilno označil verz za »štiritaktni dak-hovniške službe; za Arličev smrtno letnico gl. Fr. *Kovačič*, Nadžupnija Sv. Križa pri Rogoški Slatini. Zgodovinski podatki, Lj. 1914, str. 74.

⁴⁵ Ob Prešernovi pesmi V spomin Andreja Smoleta, s katero Levstikovo elegijo metrično primerja, je Scherber pravilno označil verz za »štiritaktni daktil« (str. 78).

iskav nemške literarne znanosti, ki je pri Slovencih sicer pogost metodološki zgled, vendar v dani smeri doslej še ni rodila ustreznega sadu. Morda bo Scherberjeva knjiga pobudila tudi podobne raziskave na Slovenskem. Posebne pohvale glede na splošno prakso tujih raziskovalcev, ki se lotevajo slovenističnih literarnozgodovinskih problemov, zasluži Scherberjeva raziskovalna poglobitev v problematiko, poseganje po prvih virih, nepristranske in temeljite analize, in ne nazadnje, korektnost v citiranju izvirnih besedil ter v pisanju slovenskih krajevnih in osebnih imen.

Posebej pa naj navedemo še nekaj Scherberjevih drobnih ugotovitev in opozoril. Ne bi smeli prezreti nujnega poziva po kritični izdaji starejšega slovenskega pesništva, ki z izjemo Vodnika in v zadnjem času še Modrinjaka⁴⁶ terja od raziskovalca poseganje po prvotiskih in še teže dostopnih rokopisih (deloma celo ponovno izgubljenih). Prav tako nujno postaja sistematično in novim metodam ustrezno preučevanje tega pesništva. Pomemben je Scherberjev poskus prevrednotenja pisaniške verzifikacije, ki pa ostaja do monografske obdelave zbornika bolj pobuda kakor dokazano dejstvo. Dragocena so tudi posamezna drobna opozorila in korekture ukoreninjenih zmot. Tako je opozoril na pomen rednega prihajanja Wielandovega časopisa *Teutscher Merkur* v Zoisovo hi-

šo (str. 22), ki ga je sicer Kidrič pravilno identificiral⁴⁷, vendar ni iz tega izvajal ustreznih sklepov, poznejša slovenska literarna zgodovina pa je dejstvo prezrla. Dognal je, da so v 5. zvezku Krajske čbelice natisnili Primčevo pesem Prijatelj pod naslovom Tolažba, vendar brez pesnikovega imena (str. 59). Opozoril je na nesmiselnost ponavljajočega se pisanja o vplivih trubadurskega pesništva pri Jarniku (str. 63). Povzel je ugotovitve, ki sta jih s kolegico Döringovo že dokazala v posebni razpravi⁴⁸, da Kastelčeva pesem Grob v četrtem zvezku Krajske čbelice ni prevod »iz Ludvika H. K. Hoeltyja«, kakor piše v podnaslovu, marveč je original delo švicarskega pesnika Johanna Gaudenza von Salis-Seewisa; prvotna redakcija prevoda, ki jo je Kastelic napravil skupaj z Jakobom Zupanom, pa je izšla ob ponatisu nemškega originala in z omembo imena pravega avtorja že 1828 v *Ilirisches Blatt* (str. 82). Za Potočnikovo Pesem Žalostni glas zvonov, ki je izšla leta 1849 v Novicah, je Scherber ugotovil, da je prevod iz avstrijskonemškega pesnika Johanna Nepomuka Vogla (str. 88). Takšne in podobne ugotovitve prispevajo dosti pomembnega gradiva za določanje literarnega obzorja naših starejših pesnikov in verzifikatorjev, zlasti za njihov odnos do nemške literature.

Jože Koruza

Filozofska fakulteta v Ljubljani

MIODRAG S. LALEVIČ, SINONIMI I SRODNE REČI SRPSKOHRVATSKOGA JEZIKA

Leksikografski zavod »Sveznanje« v Beogradu je izdal knjigo *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*, na XVIII + 1112 straneh, tisk ČGP Delo, Ljubljana. Knjiga ima poglavja: Predgovor (VIII—XV), sinonimi (1—906), slovnice srbohrvaškega jezika (907—956), kratki slovarčki makedonskega, slovenskega, ruskega, francoskega, italijanskega, nemškega in angleškega jezika (957—1110) ter literatura (1111—1112). Avtor Miodrag S. Lalevič, priznani strokovnjak za srpskohrvatski jezik, je svoji bibliografiji dodal delo, ki smo ga v naši lingvistiki že dolgo pogrešali. Dobili smo ga, žal, s precejšnjo zamudo. Drugi slovanski narodi, Rusi, Čehi, Bolgari itd. imajo take slovarje že dlje časa, Rusi celo od različnih avtorjev.

Lalevič se je lotil dela temeljito, kolikor se seveda pridevek temeljito sploh lahko uporablja, če si en sam človek naprti tako obsežno in zahtevno nalogo. Leta in leta je pripravljaj gradivo, nato pa ga je pet let urejal (1965-69). Deloma ga je črpal iz domačih splošnih leksikografskih del, ki žal niso kaj posebno bogata niti moderna, v glavnem pa se je naslonil na gradivo, ki

⁴⁶ Stanko Kotnik in Jože Pogačnik, Stefan Modrinjak, Mrb. 1974.

⁴⁷ Fr. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, str. 407.

⁴⁸ Margrit Döring in Peter Scherber, Zu einigen slovenischen Übersetzungen eines Gedichts von J. G. von Salis-Seewis, *Studia slovenica Monacensia* in honorem Antonii Slodnjak septuagenarii, München 1969 (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slovenen 5), str. 10—17.